

BATSÁNYI JÁNOS.

FELSŐAUSZTRIA szépfekvésű, dunamenti fővárosának, Linznek régi temetőjében volt egy elhagyatott sír, melyben nyolcvankilenc évig porladt a tragikus sorsú magyar költő, Batsányi János.¹ Német sírfelirata ezt mondja: «Ám legyen korunk irigy és hálátlan, de az utókor igazságos lesz». Kortársai valóban mostohán bántak vele, sokan gyalázták, lebecsülték, aztán elfeledték. Az utókor igazságosabb volt iránta: újra kiadta műveit,² könyveket írtak róla,³ az irodalomtörténet megrajzolta írói arcképét, emléktáblák szólnak érdemeiről. Csak egyet mulasztott el a hálás utókor: hamvait hazahozni messze idegenből, hol oly sok időt töltött számkivetésben s honnan mindig hazavágyott. Most végre hazai földben: szülővárosa, Tapolca temetőjében nyugszik hű feleségével együtt. Május 10-én országos ünnepséggel helyezték őket örök nyugalomra. Ezért emlékezünk most meg erről a két érdekes és sorsüldözött emberről és íróról.

Arcképét a képes irodalomtörténetekből mindenki ismeri: érdekes, egészen borotvált arc, hosszú, szabályos orr, őszbecsavarodott fürtös haj, komor és ábrándos fekete szemek. Felesége egyik versében így írja le:

Nézd, mint hullnak fürtei, nézd csak, az enyhe szemöldök

Nyájasan íveli fönt kémlő büszke szemét.

Homloka egy helyt gondolatoktól mélyre beszántva —

Ámde megenyhíti ezt ábránd, méla vonás.

Oh! és büszke önérzete, mellyel néma nyugodtan

Túrni tud és dacol is minden földi csapást...

(Berde Mária fordítása.)

Arca valóban híven tükrözi jellemét, melynek fővonásai a szenvedélyesség, büszkeség és az igen erős önérzet. Ezek eréllyel, lángoló haza- és szabadságszeretettel, igazságérzettel, nem egyszer sértő szókimondással, merész, heves és parancsoló modorral párosulnak. Nagy tudását és műveltségét fölényesen érezteti másokkal. Komolyságát humor sohasem enyhíti. Ez a jellem kulcsa életének és munkásságának és okozója korai tragikus letörésének.

Élete valóságos regény. 1763-ban született a zalamegyei Tapolcán, mint szegény, sokgyermekes, nem-nemes ember fia Keszthelyen, Veszprémben, Sopronban járt gimnáziumba, majd Pestre került a piaristákhoz,

¹ Nevét mindig Batsányinak írta.

² *Bacsányi János költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben.* 1865. Toldy Ferenc kiadása. Munkáinak teljes kiadása ma sincs.

³ Bayer Ferenc: *Bacsányi János.* Sopron, 1878. — Szinnyei Ferenc: *Bacsányi János.* 1898. — Szinnyei Ferenc: *Bacsányi János.* 1904. Nagyobb képes kiadás. Függelékben B. kiadatlan versei és prózai munkái. — Horánszky Lajos: *B. J. és kora.* 1907. — Berde Mária: *Bacsányiné Baumberg Gabriella élete és költészete.* Kolozsvár. 1912. — Császár Elemér: *Batsányi János.* 1913. — Schuy Gilbert: *B. J. és I. Napoleon 1809-iki proklamációja a magyarokhoz.* 1914.

hol a jeles Horányi Elek is tanára volt, aki igen megbecsülte a nagytehetségű ifjút s már néhány évvel később kitűnő életrajzi lexikonában nyolc lapot írt róla, rendkívüli dicséretekkel halmozva el az akkor még kezdő író.

Joghallgató korában báró Orczy Lőrinc, a művelt író-főúr házához került nevelőnek. Orczytól sokat tanulhatott, megismerkedett gróf Ráday Gedeonnal, az első magyar színésztársaság számára lefordította Voltaire egyik tragédiáját s kiadta első könyvét huszonhárom éves korában. Első verses kísérleteit, melyekben elhunyt tanítványát, a fiatal Orczy bárót siratja, ugyanekkor írta. Főúri pártfogójának segítségével 1787-ben kinevezték hivatalnokká a kassai kamarához.

Kassán hat évet töltött s ez a hatévi munkássága irodalomtörténetileg a legjelentősebb. Itt alapította meg Baróti Szabó Dáviddal, az akkori klasszikus irodalmi irány jeles költőjével és Kazinczy Ferencsel, későbbi nagy irodalmi vezéréinkkel, a «kassai magyar társaságot», melybe több nem Kassán lakó író is bevont. Kazinczy eszméje volt, hogy egy tudományos és szépirodalmi folyóiratot kell alapítani s ezt az eszmét két társa is nagy örömmel fogadta. Rögtön hozzáfogtak a munkához és fél év múlva, 1788 nyarán napvilágot látott a legelső magyar folyóirat, a *Magyar Museum*. Batsányi energikus és nyers modora, mellyel a vezetést és irányítást mindjárt kezdetben magához ragadta, egész életére ellenségévé tette Kazinczyt, aki az első füzet megjelenése után kivált a szerkesztőségéből. Már a második füzettől kezdve maga Batsányi szerkesztette a *Museumot*. Hősies küzdelem volt akkor a szerkesztés, rengeteg önzetlen ingyenmunkával, levelezéssel, utánjárással és anyagi kockázattal járt. Batsányi kölcsönt vett fel, a dolgozótársakat rábírta, hogy járuljanak hozzá a nyomtatás költségeihez (akkor ez volt a honorárium!) s keservesen panaszkodott, hogy «még mind ezideig nem találkozott a gazdagabb uraságok között, aki egynehány száz forinttal előmozdítani kívánta volna igyekezetünket, holott fájdalom! a banderiumok cifraságaira negyven, ötven ezereket sem szántak adni».

Négy és fél év alatt, 1792 végéig mindössze nyolc füzete jelent meg a *Magyar Museum*-nak s ezzel meg is szűnt a jobb sorsra érdemes első magyar folyóirat, mely kitűnően szerkesztett, tartalmas volt s a külföldiek színvonalán állott.

Hogy ma is tisztelettel emlegetjük és értékesnek tartjuk, azt főként Batsányi benne megjelent esztétikai dolgozatainak köszönheti. *Bevezető tanulmánya*, mely elárulja világirodalmi jártasságát s az akkori külföldi folyóiratok ismeretét, lelkes hangon izgat a magyar nyelv és irodalom, a magyar tudós társaság s egy nagy magyar szótár érdekében. A *fordításról* külön tanulmányt ír és megállapítja a jó műfordítás ma is érvényes törvényeit. Nagyon szükséges volt ez abban a korban, mikor annyit fordítottak s mikor csak kevesen sejtették, hogy mi is a hű és igazán művészi fordítás. Igen értékesek még Batsányinak azok a cikkei, melyekben kiváló magyar és külföldi költőkre hívja fel a közönség figyelmét. A négy évvel azelőtt elhalt *Ányos Pál* emlékének megható sorokat szentel. «Elfelejtve nyugoszik szegény a földnek gyomrában — úgymond — mintha soha közöttünk nem lett volna!» Keserű hangon szól a kortársak részvétlenségéről, mely sok értékes költői törekvésnek szárnyát szegi. Finom érzékkel ismerteti Ányos néhány szép versét s megígéri, hogy munkáit összegyűjtve ki fogja adni.

A jellemző magyar közöny és feledés akkor már *Bessenyei György*-nek, a nagy irodalmi úttörőnek nevére és emlékére is ráborult, ki még élt

bihari szomorú magányában, de már csak magának dolgozott, mert munkáit nem tudta kiadni, mások meg nem törődtek velük. Batsányi igazságot szolgáltat nekik, mikor rávilágít a mesternek és testőrtársainak úttörő érdemeire s kijelöli méltó helyüket irodalmunk történetében. Ő ismerteti *Báróczi Sándor*-nak, Bessenyei társának akkor megjelent munkáját, *A védelmezett magyar nyelvet* (1790) s lelkes hangon kel vele együtt az elhanyagolt és a latin nyelv elnyomásával küszködő magyar nyelv védelmére. «Szomorú tapasztalat — úgymond — hogy tulajdon magunk országában, önnönmagunk között a magyar hazafiak között édes anyanyelvünknek oly sok ellenségire kell találnunk! Szomorú csatlakozás, hogy majd az egész Európának értelme és példája ellen egyedül mi magyarok nem láttatunk hazánk boldogulhatásának kútfejét s legbizonyosb eszközét megismérni!» Ő emlékezik meg a derék író-főurnak, gróf Ráday Gedeonnak haláláról is szép és kegyeletes szavakkal. Nagy és úttörő érdeme Batsányinak, hogy először méltatott nálunk kiváló külföldi költői műveket. Ő volt az, aki először ismertette, méltatta és fordította az ú. n. *ossiani költeményeket*, melyeket akkor még ősi gaél bárdok énekeinek tartottak s melyek valósággal lázba hozták Európa költőit, kik sok évtizedig fordították és utánozták őket. Ugyancsak ő méltatta először *Milont*, a nagy angol költőt s megvédte Rájnis József meg nem értő támadása ellen. Rájnis Baróti Szabót is megtámadta és Batsányinak a műfordításról írt tanulmányát. Batsányi megvédi öreg barátját, kit ő buzdított Milton fordítására s megvédi a maga fordítási szabályait. Ebben a nagy tanulmányában megmutatta, hogy félelmes polemikus is.

Batsányinak ezekből a prózai munkáiból látjuk, hogy vezéri tehetség volt. Megvolt benne a magyar és világirodalomban való jártasság, a sokoldalú műveltség, biztos ítélet, a finom ízlés, a magyar művelődésért való hazafias lelkesedés, az irányításra való készség és erély s a bátor, szóki-mondó igazságkeresés.

A francia felvilágosodás nálunk is terjedő eszméi sok más magyaréval együtt a szenvedélyes Batsányi lelkét is magukkal ragadták. Esküdt ellen-sége lett minden politikai és szellemi elnyomásnak és lelkes híve a szabadságnak, a jogegyenlőségnek. Az 1789-ben kitört francia forradalmat költeményben dicsőíti s versét kiadja folyóiratában. (A cenzor csodálatosképpen nem tett ellene kifogást.) *A franciaországi változásokra* c. költemény, az első magyar forradalmi vers, így hangzik:

Nemzetek, országok! kik rüt kelepében
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében,
S gyászos koporsóba döntő vas-igátok
Nyakatokról eddig le nem rázhattátok;
Ti is, kiknek vérét a Természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri!
Jertek, s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!

Csupa tömörség és erő, Minden sorából forradalmi láng csap elő, minden sora mintha kalapácsütés volna, a két utolsó sorban a forradalom vést-jósló felhői sötétlenek. Ilyen hangon senki sem írt a magyar költészetben Petőfiig. Másik forradalmi versét, *A látó-t* nem adta ki soha. Én közöltem annakidején, keletkezése után kb. száz év múlva írói hagyatékából.

Vidulj gyászos elme! megújul a Világ,
S előbb mint e század végső pontjára hág.

Igy kezdi s dicsóíti benne a francia népet, mely ledöntötte a régi bálványokat, s így szól Európa népeihez:

Álljon fel az Erkölc imálandó széki!
Nemzetek, országok, hódoljatok neki!
Uralkodjék köztünk Ész, Érdem, Igazság,
Törvény, Egyenlőség, s te áldott Szabadság.
A föld kerekése megrendül e szóra,
S látja, hogy érkezik a régen várt óra.

A hosszú vers még szenvedélyesebb hangú, mint az előbbi s a költő legjobb költeményei közé tartozik. Mondanunk sem kell, hogy Batsányi forradalmi elvei nem mondanak ellen erős hazafiságának. Ő csak azért lelkesedik a forradalomért, mert csak így reméli Magyarországnak az osztrák járom alól való felszabadulását s egyes demokratikus elvek igazi megvalósulását.

A franciásan gondolkozó heves ifjúnak sok ellensége volt Kassán s 1793-ban följelentették politikai versei miatt. Hosszú vizsgálat indult meg ellene. Batsányi ügyesen védekezett, a megye is támogatta, úgyhogy ezúttal nem lett nagyobb baja, de mikor újabb versében heves támadást intézett a papok ellen, a cenzor feljelentést tett ellene és erre a kancellária elmozdította hivatalából «lázado versei miatt», s felügyelet alá helyezte. Most a felvilágosult gondolkodásáról ismert gróf Forgách Miklós nyitrai főispán fogadta meg titkárának, ekkor azonban új csapás zúdult rá.

A Martinovics-féle összeesküvést fölfedezik, s Martinovics, mint sok más ellen, Batsányi ellen is terhelő vallomást tesz, mire 1794 szept. 11-én elfogják s Bécsbe viszik kihallgatásra. Kiderül, hogy tudott a titkos társaságról, de nem vett részt munkájában. Budára szállítják, a kir. tábla fölmenti, mert csak Martinovics vallott ellene, forradalmi verseiért pedig már megbüntették. A hétszemélyes tábla azonban 1795 jún. 1-én egyévi börtönre ítélte, nem számítva be neki több mint kilenc hónapi vizsgálati fogását, mert nem jelentette fel az összeesküvőket s védelmében «kárhozatos elveket» hangoztatott. — Jellemző Batsányira, hogy amikor feje forgott kockán, még a bíróság előtt is politizálni mer, pl. az alkotmány reformját sürgeti s a kir. ügyéssel merészen, félvállról beszél. — Két hónapig Budán tartják fogva, azután két költő barátjával, Versegly Ferencsel, Szentjóni Szabó Lászlóval és másokkal együtt Kufstein várába viszik. A zordon hegyi vár volt a börtönük, honnan gyönyörű kilátás nyílt a szép tiroli tájra. De mit ért ez a szegény rabnak? «A felhőkig érő durva fogház rejtekiből» szomorúan küldi sóhajait az ég felé, a holddal s az ablakára szálló kis madárral beszélget, s a beteg Szentjóni nyögéseit hallgatja az éjtszaka csöndjében. Itt írja legszebb verseit, melyeket az irodalomtörténet később «kufsteini elégiák»-nak nevezett el s melyek mint költőnek is fenntartották emlékezetét. A *Tünődés* címűben így énekel:

Jer már, jer egyszer, csillagos ég dicsó
Fénnyel mosolygó asszonya! Jersze már
Fájdalmim érzékeny tanúja!
Verd el az éj szomorú homályát.

Távul hazámtól, messze vidék sovány
 Határit őrző vad havasok között ;
 S felhőig érő durva fogház
 Rejtekeiből az egekre nézvén,

Óhajtva várom megjelenésedet.
 És íme ! jönnek kellemetes szelíd
 Súgárid . . . Üdvözlégy, kegyes Hold !
 Könnyeim árja közt elázva

Áldlak s köszöntlek.

Gyönyörű versét így fejezi be :

Tűrj, halhatatlan lélek ! Eljő
 Néked is a kiszabott idő, tűrj,

Míg földi pályád végihez érkezel.
 Vesd félre már bús gondjaidat, s remélj.
 Ismér az Ég . . . Megszán, s kiszólít
 E hazug és csapodár világból.

A *rab és madár* című rapszódikus költemény. Egyenetlen jambusi sorai szabadon csaponganak a megénekelt «ékes szavú, szép tollú, drága kis madár» tétova röptét követve. A *szenvedő*-ben az isteni kegyelem meglágyítja kemény szívét, a büszke ember könnyezve omlik térdre, lelke kirepül fogásából, felemelkedik a «halhatatlanok dicső hajlékihoz» s a zsoldár egyszerűen fenséges hangján dicsőíti Istent. Rabtársának, a börtönben elhalt Szentjóbí-nak szomorú sorsa is dalra indítja :

Őnéki megnyitotta már
 Révét a jólteendő Halál :
 A mi hajónk habok közt jár
 S nem tudjuk, partot hol talál.

Börtönének ajtaja egy év múlva megnyílt, de életének és munkásságának értékes része lezárult már most, harminchároméves korában. A vezéri pálcát a sors kiütötte kezéből, elszakította író társaitól és hazájától. Még fél-századot élt idegen földön, de mint író és költő megszűnt jelentős lenni. Letört ember lett, írói működése értékes torzó maradt.

Mint politikailag megbélyegzett Bécsben könnyebben juthatott keresethez. A fényes császárváros már azelőtt is vonzotta, tehát ott telepedett meg. A bankóhivatalban (Bankal-Administration) lett rapidíjas. Eleinte még élénk levelezést folytatott magyarországi barátaival és sűrűn érintkezett a bécsi magyarokkal. Jó viszonyba került az öreg Báróczi-val, egész életre szóló barátságot kötött Kisfaludy Sándorral. 1798-ban összegyűjtötte és kiadta, ígéretéhez híven, *Ányos Pál* verseit szép életrajzi bevezetéssel. Mai szemmel nézve is kitűnő kiadás, irodalmunk legelső kritikai kiadása. Ettől kezdve azonban megcsappant munkakedve s alig írt egypár latin versen kívül valamit.

Amilyen szegény Batsányi nyilvános élete szereplésben és irodalmi eseményekben, éppen olyan gazdag magánélete egy fennkölt lelkű nő barátságára és szerelmére által. Ez a nő *Baumberg Gabriella*, egy udvari titkár és levél-

tári igazgató leánya. Már igen fiatal korában kitűnt költői tehetségével, melyet az előkelő család író-barátainak hatása gyorsan fejlesztett, úgyhogy a bájos és elegáns leány a bécsi társadalomnak és írói világának csakhamar ismert és ünnepelt tagja lett. Batsányi is gyakran volt vendége a Baumberg-szalonnak s bizonyára itt ismerkedett meg több bécsi íróval, továbbá a nagy zeneszerzővel, Haydnal, kiről azt írja, hogy «igen szeretetreméltó jeles ember volt ő a társalkodásban is», valamint a jeles festővel, Függerrel, ki őt és Gabriellát megörökítette pompás olajfestményein. Batsányi és a szellemes költőnő csakhamar benső barátságot kötöttek egymással, melyből később szerelem, majd 1804-ben, mikor Batsányit udvari kamarai fogalmazónak nevezik ki, házasság lesz. Boldogan élnek egypár esztendeig, mikor Batsányit nyughatatlan vére és a körülmények új bajba döntik.

1809-ben Napoleon seregei megszállják Bécsset, s mint tudjuk, a császár Schönbrunni főhadiszállásáról egy «Proclatio»-t intéz a magyarokhoz, melyben felszólítja őket, hogy a Habsburg-háztól elszakadva, válasszanak maguknak királyt s ősi szokás szerint tartsanak országgyűlést a Rákos mezején, s ott döntsenek sorsukról. A kiáltványt, melyet alighanem maga Napoleon fogalmazott, magyarra kellett fordítani. Maret bassanói herceg, akkor államtitkár, aki Batsányit még Kufsteinből ismerte, hol együtt voltak osztrák foglyok, magához hívatta a költőt s rávette, hogy vegyen részt ebben a munkában. A kiáltvány akkor már le volt fordítva, de nem felelt meg a cél-
nak, úgyhogy Batsányi átdolgozta és korigálta.

Mikor a franciák kiűrik Bécsset, Batsányi Párizsba megy velük. Kétezer franknyi penziót kap a francia kormánytól, úgyhogy, mivel így megélhetése biztosítva van, 1811-ben felesége is utána utazik. A honvágy azonban nagyon bántja, meg jövőjükről is gondoskodni szeretne, ezért három év múlva visszatér Bécsbe. Batsányit nagyon lehangolta hű neje távozása. Szomorúan írja egyik levelében, hogy még kis kutyája, Azor, is búsul úrnője után. Az utcán utána fut minden nőnek, ki Gabriellához hasonlít, azután szomorúan tér megint vissza. Mikor Napoleon waterlooi bukása után a szövetségesek seregei bevonulnak Párizsba, Batsányit 1815 aug. 5-én elfogják, Fontainebleauban, Dijonban, majd Mainzba viszik. Feleségével állandóan levelez. Mainzból ezt írja neki: «Mindenesetre Isten kezében vagyok, legyen meg az ő akaratát! Meghajtom fejemet; a jelenkor és az utókor ítéljen aztán mindnyájunk felett». Felesége miatt állandóan aggódik, szomorúságában csak kis kutyája vidítja fel. Október 21-én érkeznek Brünnebe, hol bezáródik mögötte a spielbergi vár kapuja. Beteg lesz, fölépül, de a börtön igen megviseli. Idejét irodalmi tanulmányokkal s feleségével való levelezéssel tölti. Néha igen hosszú leveleket ír, van köztük 38 lapos is. Rendkívül érdekes ez a németnyelvű levelezés. Különösen az ideális feleség képe bontakozik ki belőle gyönyörűen. Gabriella nemcsak műveltség és irodalmi érdeklődés tekintetében egyenlő rangú társa férjének, hanem szerető, hű asszonya is, ki állandóan gondoskodik róla, s minden kívánságát teljesíti. Nemcsak könyvekkel látja el, hanem pénzzel, élelmiszerekkel és egyéb hasznos dologgal. Minden levele végén fel van sorolva, hogy mit tartalmaz a hozzá mellékelte láda, mely bőségszaruként ontja a sok mindent, amit egy jó feleség és gazdasszony figyelme csak kitalálhat. Nem olvashatjuk meghatottság nélkül ezeket a kis leltárakat. Valóban igaz, amit férje ír neki: «Mint egy magasabb, isteni lény, örökös fölöttek». Mondanunk sem kell, hogy a szegény nő, ki Bécsben gazdag jóakaróinak kegyelméből él, mindent elkövet férje kiszaba-

dítására. Folyton járja a hivatalokat, kilincsel, könyörög, végre 1816 aug. 7-én magához Ferenc császárhoz megy kihallgatásra, aki megígéri, hogy átnézi Batsányi brünni vizsgálatának aktáit. A sorsüldözött házaspár iránt részvétet tanúsító Metternich herceg a következő, nagy emberismeretéről tanuskodó jellemzését adja Batsányinak: «Én benne egy megtört embert láttam, ki kétségkívül azon emberek sorába tartozik, kik éles ésszel, erős képzelőtehetséggel és akaraterővel vannak felruházva, de alapelvek nélkül, azért kedélyviláguk örökösen változó hullámvásznak van kitéve s így soha semmiféle viszonyok keretébe nem illenek bele, s hússzor elkövetik ugyanazt a hibát, abban a tudatban, hogy helyesen cselekedtek». Mivel a periratok semmi súlyosan terhelő vétséget nem bizonyítottak rá, másnap a császár kiadja a rendeletét, mely végre egyévi raboskodás után megnyitja Batsányi börtönének ajtaját. Aug. 14-én már szabad, de tudtára adják, hogy Linzbe van internálva. Francia nyugdíját újra folyósítják, könyveit és iratait is megkapja Párizsból. Linzben köztisztületnek örvendenek, még a kormányzó-nak, Lamberg hercegnek házában is szívesen látott vendégek. Magyarországi író-barátai is felkeresik leveleikkel, járat magyar hírlapokat és folyóiratokat, de évtizedekig távol élvén hazájától, elmarad gondolkodásában és írói fejlődésében. Még kiadja *Faludi Ferenc verseit* (1824), értekezéseket ír a nyelvújítás ellen, szidalmazza régi ellenségét, Kazinczyt és társait, epésen és igazságtalanul. Az ifjú írók új törekvéseit, modern irányát már nem érti meg, az egykori merész újító mind maradibb lesz, ezért az otthoniak sem törődnek vele. Összegyűjtött verseinek két kötete alig kelt valami visszhangot, végre jóformán elfeledik. Hú élettársa 1839-ben magára hagyja s a linzi temetőbe költözik. Utolsó öröme az volt, hogy férje sajtó alá rendezte költeményeit. Sajnos, kiadni nem tudta, úgyhogy a sajtóra kész kötet még ma is kiadatalanul hever. Hogyha már hamvaikat hazaszállítottuk, kötelelességünk volna ennek a kiváló tehetségű, páratlanul derék nőnek verseit is kinyomatni, amint azt férje meghagyta végrendeletében.

A Magyar Tudományos Akadémia, hogy régi mulasztását jóvátegye, nyolcvanéves korában tagjává választotta, de az eddigi sértő mellőzésért méltán neheztelő aggastyán nem is felelt az Akadémia levelére. Nyolcvankétéves korában, 1845-ben halt meg. Hazájában nem is tudtak haláláról. Toldy Ferenc 1847-ben fel akarta keresni Linzben s csak ott hallotta, hogy már két év óta halott.

Hazája megfeledkezett róla, de ő sohasem feledkezett meg hazájáról: 1121 kötetből álló könyvtárát a Nemzeti Múzeumnak hagyta, mindig hazagondolt, hazavágyott s költeményei tele vannak a legnemesebb hazafias érzéssel. Utolsó verses sóhaját is hazája felé küldte:

Érzem, s naponként látom azt,
Hogy életem végére jár;
Isten hozzád, édes hazám!
Isten hozzád örökre már.

Irodalmunk megújulási korának egyik legértékesebb esztétikusa és lírai költője volt, s ha szerencsétlen természete és körülményei nem törtek derékban írói működését, feltétlenül még jelentékenyebb úttörő bajnoka lett volna a modern magyar kultúrának.

Méltó hálás emlékezetünkre s megérdemli, hogy porai végre hazája földjében pihenjenek.

Szinnyei Ferenc.